

آگاهی ملی در ادبیات پیشین هرمزگان

از آغاز تا پایان قاجاریه

جامعه‌شناسی در ادبیات

حسام‌الدین نقوی

هرگاه گذشته‌ای را می‌کاویم، ادبیات یگانه منبع آشنایی با شیوه‌های زندگی است.

لئو لوونتال

سرشناسه: نقوی، حسام‌الدین، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پندآور: آگاهی ملی در ادبیات پیشین هرمزگان از آغاز
تا پایان قاجاریه: جامعه‌شناسی در ادبیات / حسام‌الدین نقوی.
مشخصات نشر: تهران: نشر هفت رنگ، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۱۱-۱۱-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۶۸ - ۲۸۰.
موضوع: ادبیات عامه ایرانی -- هرمزگان -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع: ادبیات فارسی -- جنبه‌های اجتماعی
موضوع: ایرانیان -- هویت -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع: هرمزگان -- تاریخ -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
نوع: هرمزگان -- تاریخ -- اسناد و مدارک
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۷۷۷/۵۵ PIRAV
رده‌بندی دیویی: ۳۹۸/۲۰۹۵۵۷۳
شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۲۸۲۰۲

آگاهی ملی در ادبیات پیشین هرمزگان

حسام‌الدین نقوی

طرح روی جلد: ابراهیم حقیقی

صفحه‌آرا: سعید کاوندی

ناشر: هفت رنگ تلفن: ۸۸۷۱۱۰۰۰

چاپ نخست: ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۲۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۱۱-۱۱-۲

یادداشت مؤلف

دوست و استاد عزیزم دکتر فرامرز خجسته استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه هرمزگان که از ابتدا تا پایان این کار همواره راهبر و مشوقم بوده و با شکیبایی و دقت کتاب را مورد بازبینی قرار دادند؛ همچنین دوست دیرینم ناصر منتظری که در تمامی مراحل تهیه آن همکاری بی دریغی داشته اند و دوست استاد دیگرم ابراهیم حقیقی مدیر انتشارات هفت رنگ و آقای محمودرضا مهری مدیر چاپ و نشر نظر و سایر همکارانشان که امکانات انتشار کتاب را فراهم نمودند، صمیمانه سپاسگزارم.

گفتمنی است که بخش کوچکی از مطالب این کتاب با اندکی تفاوت، قبلاً در قالب چند مقاله‌ی علمی-پژوهشی در فصل‌نامه‌ی علمی-فرهنگی ارشاد اسلامی هرمزگان و مجموعه مقالات همایش بین‌المللی دوسالانه‌ی خلیج فارس دانشگاه تهران و مجموعه مقالات همایش بین‌المللی پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی دانشگاه هرمزگان منتشر شده است.

فهرست

۱۱	درآمد
۲۱	فصل اول
۲۱	جامعه‌شناسی هویت
۲۱	تعریف هویت
۲۲	مفهوم هویت
۲۳	هویت فردی
۲۵	هویت جمعی
۲۷	هویت ملی
۳۰	هویت ایرانی
۳۳	هویت جهانی
۴۰	فصل دوم
۴۱	هرمزگان: پیشینه، سرزمین، مردم
۴۱	پیش از تاریخ
۴۵	در سپیده‌دم تاریخ
۵۱	پس از برآمدن اسلام
۵۶	شکل‌گیری حکومت هرمز
۶۵	از زمان شکست پرتغالی‌ها تا پایان قاجاریه

۷۱	فصل سوم
۷۱	واکاوی عناصر هویتی در ادبیات هرمزگان
۷۱	بخش اول
۷۱	سرآغاز: حماسه‌سرایی
۷۳	معرفی چند متن ادبی
۷۶	رزم‌نامه‌ها
۷۸	فراوانی رزم‌نامه‌ها
۸۱	الف. شاه زندو
۸۸	ب. مثنوی تحفه القلوب
۹۰	پ. شاه‌نامه‌ی ران‌شاه
۹۲	ت. جنگ‌نامه‌ی ک...
۹۴	زمینه
۹۷	هویت و غیریت
۹۹	سرزمین
۱۰۱	دین
۱۰۳	زبان
۱۰۶	ج. جنگ‌نامه‌ی دالان
۱۱۲	چ. حماسه‌های دینی
۱۲۴	بخش دوم
۱۲۱	بزم‌نامه
۱۲۶	الف. سلیمی جرونی
۱۲۶	ب. مثنوی شیرین و فرهاد
۱۲۹	پ. در جست و جوی هویت ایرانی
۱۳۹	بخش سوم
۱۳۹	رازنامه
۱۴۱	الف. محیا و شعر او

۱۴۳	ب. عناصر هویتی در شعر محیا
۱۵۷	بخش چهارم
۱۵۷	عناصر هویتی در ادبیات نانوخته هرمزگان
	مؤلفه‌های هویتی در
۱۵۹	الف- زبان زد (ضرب‌المثل‌ها)
۱۶۷	ب- افسانه‌ها
۱۷۱	پ- گویش‌ها
۱۷۵	بخش پنجم
۱۷۵	نام‌ها با استوآت هرمز
۱۷۷	محمیان هرمز در آرشیو ملی پرتغال
۱۷۹	پیشینه فرهنگی منطقه در آستانه‌ی اشغال هرمز
	بازتاب لحن و سبک‌های گویشی خلیج فارس
۱۸۱	در مکتوبات هرمز
۲۰۰	بخش ششم
۲۰۰	ادبیات دیوانی هرمزگان در عصر حاضر
۲۲۶	بخش هفتم
۲۲۶	مکتوبات اهالی هرمزگان در مطبوعات عصر معاصر
۲۳۹	بخش هشتم
	مؤلفه‌های آگاهی ملی در سفرنامه‌ی
۲۳۹	محمدعلی سدیدالسلطنه‌ی کبابی بندرعباسی
۲۴۴	سدید و میراث او
۲۴۴	گفتمان عصر سدید
۲۴۷	همسفر با سدید
۲۵۹	فصل چهارم
۲۵۹	برآیند
۲۶۸	کتاب نامه

درآمد

جهان به سرعت در حال پست مدرنیسم و تحول است؛ پی آمدهای ناشی از این دگرگونی‌ها، تقلیل و تحلیل مکالمات در فضا، هم‌سان شدن پاره فرهنگ‌ها، حضور گسترده‌ی دنیای مجازی و از بین رفتن جبری «ریشه‌ها» است؛ پس لازم است که پاسخی جدی به نقش دائمی از کیستی و چیستی و «هویت»، با نگاهی به گذشته و تأملی در حال و روی کردی به آینده داده شود.

شناخت هویت‌های جمعی که سازه‌ای روانی بر پایه‌ی آن دارد و برخی از آن‌ها سازنده و سرنوشت‌ساز و تعدادی از آن‌ها نیز برانگیزنده و مرگ باراند، از مسائل بسیار مهم و مطرح جهان معاصر است؛ «طرح ثقل و گرانی‌گاه هویت‌ها، برپایه‌ی «خود» و «غیر خود» استوار است. برای سازه‌ی اجتماعی باید عنصر «آگاهی» را نیز اضافه نمود که عناصر لاینفک هویت‌ها می‌باشد؛ هویت مفهومی کلیدی در جامعه‌شناسی روان‌شناسی اجتماعی، مردم‌شناسی و علوم سیاسی در دنیای معاصر بوده و شناسنامه‌ای است که «ما» را از «دیگران» متمایز میکند. ولی این مرزبندی‌ها که پدیدآورنده‌ی هویت‌های خاص مانند: هویت‌های دینی، قومی، سرزمینی، زبانی، فرهنگی، ملی، ایرانی و... هستند، تا کجا می‌باید

ادامه یافته، کی و کجا می باید به هم نزدیک شده، پیوند خورده و با هم کنار بیایند، موضوعی است که ذهن نظریه پردازان و فرهیختگان علوم انسانی را با خود درگیر نموده است.

این موضوع که برخی از هویت ها، انسان ها را قربانی خود می کنند؛ این که چگونه اقوام و گروه ها، به دلیل برخورداری از کیش، آئین، قومیت، نبار، ملت، زبان و ایدئولوژی های متفاوت، یکدیگر را به خواری و ذلت می کشانند؛ و این که چه می توان کرد تا جمعیت ها، از این بحران دیرپا، بیدار آمدند و حداقل بیش از این در باتلاق تعلق خاطر افراطی (تعصب) فرو نروند موضوعاتی از این دست، مباحث جامعه شناسی هویت را به خود اختصاص داده است.

راه یابی به این همه انیسان های معاصر از طریق مشاهده، تجربه، آزمون با تک های روزینه، چندان دشوار نیست؛ ولی برای دستیابی و رخنه در روحیه جمعی و تعلقات خاطر گروهی انسانهای سنتی دیروز، چه باید کرد؟ لازمی این امر رجوع به سرنوشت تاریخی و سیاسی آنها و فرو رفتن در لابه لای متون ادبی است. آنگاه، سفرنامه ها، فرهنگ شفاهی و آئین های آنها می باشد؛ از طریق این شناخت و سیر تحولات و تغییرات تاریخی آنها و انتقال آن میراث به این نسل و با ردیابی و راه یابی به ریشه های آن است که می توان، جایگاه خود و همروزگاران را در دنیای پرشتاب کنونی، باز شناخت و با این شناخت می توانیم دریابیم در کجای زمین ایستاده ایم و در این جهان پر آشوب، چگونه می توانیم، نقش خود را ایفاء نموده، خویشکاری خود را به انجام رسانده باشیم. هویتی، در عرصه جهانی حضور یابیم.

شناخت و شناساندن ادبیات کم سو و ناشناخته ی هر مکتب ادبی و انگیزه برای گردآوری و نشر آثار برجای مانده از پیشینیان دغدغه ی اصلی پژوهندگی در این کتاب است و هدف از اجرای آن، بازنمایی، توصیف و تحلیل مؤلفه های اصلی هویتی در ادبیات هر مرزگان، در محدوده ی زمانی مورد نظر است که به نظر می رسد، مهم ترین آنها سرزمین، دین، زبان و فرهنگ باشد؛ برخی از این هویت ها، ایستا، عقب مانده، با الگوهای هویتی

جهان مدرن ناساز است و ما را از قافله‌ی دنیای امروز باز می‌دارد؛ و برخی از آن‌ها هم‌پویا و سازنده بوده و دورنمای توسعه و دگرگونی‌های مفیدی را نوید می‌دهد. از این‌رو، نمایش سازندگی و بازدارندگی هویت‌ها، کنش‌گران، کارگزاران و برنامه‌ریزان را در تمامی زمینه‌های یاری نموده و می‌تواند در تمامی طرح‌های توسعه ملی، برنامه‌های کلان اقتصادی، اجتماعی و سایر پرورهای ملی و زیربنایی به کار آید. ولی علاوه بر هدف‌های کلان که ناظر اجرای پژوهش است، اهداف دیگری نیز در پی آن، وجود دارد از جمله: آشنا نمودن پژوهش‌گران با میراث فرهنگی مکتوب هرمرزگان و معرفی بخش‌های خاصی موجود در کتابخانه‌ها و مراکز دانشگاهی که تاکنون به صورت منظم و مدون ارائه نگردیده است.

ارائه‌ی دست‌آورد و ایجاد انگیزه برای اجرای تحقیقات مشابه و همگون دیگر.

ارائه دورنمایی از سبک ادبی هرمرزگان، اعم از ادبیات محض و خاص و ادبیات کاربردی و علمی تاکنون، مورد نقد و بررسی قرار نگرفته است و توصیف ارزش‌های ادبی، تاریخی و فرهنگی آن‌ها و نیز پاسخ به پرسش‌هایی از این دست می‌باشد.

آیا مؤلفه‌های هویت جمعی و به شکل تخصصی‌تر، «هویت ملی» را که در زیر پوسته‌ی تاریخ و در مسیر زمان و مکان نهفته است، می‌توان در ادبیات هرمرزگان کشف نمود؟

مفهوم هویت ملی در چه مقاطعی از دوره‌های تاریخی خود آگاه بومیان منطقه شکل گرفته است؟

به گواهی ادبیات هرمرزگان، مؤلفه‌های هویتی مانند هویت قبیله‌ای، هویت جغرافیایی، هویت زبانی و فرهنگی چه نسبت و پیوندی با هویت ملی مردمان منطقه داشته است؟

آیا هویت ملی به شکل نوین آن در ادبیات هرمرزگان انعکاس یافته است؟ اگر هویت ملی به مفهوم مدرن آن در ادبیات مکتوب هرمرزگان بروز یافته است، در چه هنگامه‌ای بوده و تا کجا دوام آورده است؟

موضوعاتی از این دست، پرسه‌های این پژوهش است. ویژگی اساسی

این بررسی، گستردگی موضوع و پیچیده گی و پراکندگی متغیرهای وابسته، یعنی سرزمین، مردم و ادبیات استان هرمزگان است که با جست و جو در ادبیات شفاهی و حضور اسطوره ها، محدوده ی زمانی تحقیق را به عصر حاکمیت اسطوره ها می رساند؛ قدیمی ترین متن ها نیز ما را صدها سال به عقب برمی گرداند.

از این رو، محدوده ی زمانی پژوهش از قدیمی ترین متن ها شروع و تا آغاز تجدد و پایان قاجاریه ادامه می یابد.

گستره و پهنه ی این تحقیق نیز، بر اساس تقسیم بندی کنونی استان هرمزگان و مکان های همزیست آن می باشد. یکی از بزرگ ترین تشابهات مشکلات پیش رو در این پژوهش، کمبود و در برخی از موارد عدم وجود اطلاعات پایه و بنیادی در زمینه ی هرمزگان است؛ آثار ادبی و میراث مکتوب این منطقه بسیار قلیل، و محدود و انگشت شمارند. البته این به معنی فقر هنر و ادبیات در این منطقه نیست. چرا که بسیاری از نوشته ها و آثار خطی و اصیل هرمزگان و نویسندگان و ادیبان استان که دروازه ی ورود جهان گردان اروپایی به ایران است، به آن ها فروخته شده است. و ادوارد براون و برخی از مسافران خلیج فارس در سفرنامه ها و خاطرات خود به این موضوع اشاره کرده اند (برون، ۱۳۸۴، ۸۳، ۵۵۶، ۲۳۷). تعدادی از این آثار، اخیراً، در موزه ها و کتابخانه های کشورهای اروپایی کشف گردیده است؛ و چند اثر ادبی هرمزگان را اخیراً در پژوهشی میراث مکتوب منتشر کرده است. تعدادی زیادی از این آثار نیز خاطر هجرت اشراف و سرمایه داران و بازرگانان و فرهیختگان منطقه نامشروع و نویسندگان بوده اند، به خارج از کشور منتقل شده اند و هم اکنون نیز براساس شنیده ها در کتابخانه ی شخصی تعدادی از این آثار در تهران ساکن در حوزه ی کشورهای عربی حاشیه ی خلیج فارس، می توان مشاهده نمود.

گردآوری، دست یابی و جست و جوی این نسخه های خطی، کار تحقیق و تفحص میدانی و دامنه داری را می طلبد که بدون سرمایه گذاری و برنامه ریزی و دل سوختگی و علاقه مندی سازمان های متولی میراث

مکتوب استان، امکان‌پذیر نیست.

این پژوهش بر پایه‌ی چند فرضیه که مبانی آن در بیان مسئله و پرسش‌ها، مطرح شده است، استوار گردیده. چنین به نظر می‌رسد که:

۱. عناصر هویتی سرزمین، دین، زبان و فرهنگ از زمان استقرار پادشاهان هرمز تا عصر مشروطیت، از مؤلفه‌های اصلی در متون ادبی هرزگان است.

۲. سازه‌ی اجتماعی هویت جمعی در هرزگان که مستعد حضور و رشد و تکامل فرهنگ‌های ترکیبی بوده و به ویژه در عصر صفوی، در بافت هرزگاری به نام «فرهنگ ایرانی- ملی» می‌نامیم جای گرفته است البته نه به تفهیم مدرن آن.

۳. هر یک از عناصر هویتی، در دوره‌های مختلف تاریخی، بر اثر روی داده‌های اجتماعی، سیاسی تغییر یافته و جای‌گزین یکدیگر شده و در قالب هویت‌های ایرانی، دینی، سرزمینی و ملی نمودار گردیده است.

هویت که متغیر مستقل و مبانی پژوهش است، در فصل اول مورد بررسی قرار گرفته در این فصل انواع هویت‌های فردی، جمعی، قومی، ایرانی، ملی و جهانی، تا جایی که به روشن شدن و تبیین بیشتر این گزاره، کمک می‌نموده، توصیف و مباحث و تئوری‌های مختلف هویت‌شناسی نیز مطرح شده است.

فصل دوم، سرگذشت سرزمین و مردمی که در مورد و کانونی هرزگان جای گرفته‌اند در چند مقطع، شامل پیش از تاریخ، پیش از اسلام، پس از اسلام تا پایان قاجاریه، از لابه‌لای متون معتبر تاریخی و بررسی و اختصار بازسازی گردیده با تأکید بر این موضوع که هدف از این فصل مطالعه‌ی تاریخ هرزگان نیست بلکه، تنها بر روی وقایع مهم انگشت‌نهادن و بر رویدادهایی که زمینه‌ساز عناصر هویتی بوده، تأکید شده است. در این توجّه به کنش متقابل که میان جامعه و ادبیات برقرار است، برای شناختن برخی از ویژگی‌های ناشناخته‌ی هر دوره‌ی تاریخی ناگزیر از تعمقی جامعه شناختی در ادبیات آن دوره و متقابلاً برای پی بردن بعضی از مفاهیم، ناگزیر از مطالعه‌ی ویژگی‌های تاریخی آن دوره هستیم که همزمانی و

انطباق آن گویای ارتباط متقابل جامعه و تاثیرپذیری هر یک از یکدیگر است [۱] و به گفته‌ی لوونتال هرگاه گذشته‌ای را می‌کاویم، ادبیات یگانه منبع آشنایی باشیوه‌های زندگی است [۲].

فصل سوم، بدنه اصلی و چهاچوب اساسی پژوهش بوده که در هشت بخش ضمن معرفی ادبیات هرمزگان به واکاوی مولفه‌های هویتی و تجزیه و تحلیل جامعه‌شناختی آن اختصاص یافته و برآیند حاصل از این پویش موضوع فصل پایانی کتاب است.

در مطالعات علوم انسانی، به صورت عام و در متون ادبی معمولاً، روش‌های مختلفی به کار گرفته می‌شود که پژوهش‌گر، بستگی به نوع موضوع تحقیق، به انتخاب یکی از این روش‌ها مبادرت می‌ورزد. فراوانی روش‌ها تفاوت‌ها، اختلافاتی را نیز در نتیجه کار تولید می‌نماید. اما بیش از تفاوت‌ها، جوهر مشترک این روش‌ها است که می‌توان در هر پژوهشی، با اطمینان، آن‌ها را با کارگزاران تا محقق تیزبین را به دور از تعصب و دخالت و پیش‌داوری، به کشف حقیقت هدایت کند. می‌دانیم که، «علم به معنای عام آن به اصول و روش علمی اطلاع می‌دهد که پژوهشگران برای تبیین و برقراری ارتباط میان رخ‌داده‌ها را پذیرفته و درباره‌ی آن به توافق رسیده‌اند» [۳].

در این اثر که ترکیبی از مطالعات جامعه‌شناختی، تاریخی، ادبی و متن‌کاوی می‌باشد، الگوی رودخانه‌ای در تدوین ادبیاتی کیفی و توصیفی در تاریخ و پیشینه‌ی هرمزگان و روش تحلیلی در پیکر علمی اصلی آن، به کار رفته است. برای انجام این کار و بهره‌گیری از تکنیک‌های علمی، از چند متغیر و یک ثابت استفاده شده است؛ متغیر، مفهومی است که یک یا چند ارزش یا ویژگی به آن اختصاص دارد. متغیر، بر حسب نقش آن در تحقیق به عهده دارد، به دو دسته تقسیم می‌شود: «متغیر مستقل و متغیر وابسته. متغیر مستقل، متغیری است که از طریق آن، متغیر وابسته تبیین و یا پیش‌بینی می‌شود» [۴]. با این حساب و با بیانی روشن‌تر، متغیرهای این پژوهش در تحلیل محتوای متون شامل متغیر مستقل، "آگاهی ملی" و متغیر وابسته‌ی آن "هرمزگان" و ثابت، "ادبیات مکتوب هرمزگان" می‌باشد.

اما رویکرد و دیدگاه اصلی در این مطالعه با استفاده از روش های فوق، جامعه شناسی در ادبیات است. زیرا تحلیل های که در حوزه های جامعه شناسی ادبیات صورت می گیرد. چند بعدی و چند عاملی است. چون جامعه شناسی در ادبیات شاخه ای نوپایی است قبل از ورود به مباحث اصلی تعریف اجمالی از آن ضرورت دارد.

در حوزه های آکادمیک، جامعه شناسی ادبیات با جامعه شناسی در ادبیات متفاوت است. پژوهش هایی که موضوعاتی مانند تولید، توزیع، مصرف، نحوه گذراندن زندگی مادی صاحبان اثر، حق تالیف، کپی رایت، مدیریت، حرات، اولویت های چاپ کتاب، سرانه های مطالعه در اقشار جامعه، مقبول خوانندگان و... را در بر می گیرد، جامعه شناسی ادبیات نام می گیرد اما منظور از جامعه شناسی در ادبیات، جست و جوی بازتاب ویژگی های اجتماعی در دوره های تاریخی در آثار ادبی است که در آن پدید آمده است [۵]. به عبارت دیگر، در این پژوهش منظور از جامعه شناسی ادبیات همان جامعه شناسی در ادبیات بوده که طی سالهای اخیر با همین مفهوم به کار رفته است.

جامعه شناسی ادبیات پاره ای از پهنای علم جامعه شناسی است که در همه جا و از جمله در ایران بسیار اندک به کار پرداخته شده است. این رشته به دلیل آمیختگی با تاریخ ادبیات، جامعه شناسی و نقد ادبی مرزبندی و حد و حدود مشخصی ندارد به همین دلیل به کار رانده شده است. جامعه شناسی ادبیات به شکل ناخود آگاه تجربه های علمی و غیر منتظره ای یک انسان را با قوانین و یافته های تجربی علم جامعه شناسی در هم می آمیزد و زوایای تاریک و واقعیت ها را فراروی خواننده می می بندد. دخالت و میانجی گری قوانین و یافته های جامعه شناختی و تاریخی در تحلیل متون ادبی باعث غنی تر شدن و پرمایه گردیدن مطالعات ادبی خواهد شد و دیواری که بررسی های سنتی نقد ادبی با پژوهش های مدرن ایجاد کرده بود را فرو می ریزد و به تفسیر و تحلیل دست می زند و از قالب های فکری خالق اثر در پیوند با ساختارهای اجتماعی محیط او سخن می گوید [۶].

لوونتال که از پیش تازان جامعه‌شناسی ادبیات است می‌گوید «جامعه‌شناسی ادبیات وظیفه دارد که بین تجربه‌های شخصیت‌های خیالی و فضای خاص تاریخی که منشاء آن تجربه‌ها است پیوند زند و تاویل ادبی را به بخشی از جامعه‌شناسی شناخت بدل کند. جامعه‌شناس ادبیات باید بتواند بر اساس معادله‌ی خصوصی درون مایه‌ها و فنون سبکی، معادلات اجتماعی بنویسد» [۷].

به طور کلی ادبیات در هر جامعه‌ای می‌تواند بستری مناسب برای مطالعات جامعه‌شناختی باشد زیرا کارکرد بیان و حفظ آن بخش از اوضاع اجتماعی را به عهده دارد که تاریخ نگار یا تاریخ ادبیات نمی‌تواند به ثبات و ضبط آن بپردازد. افزون بر آن کنش‌های متقابل ادبیات و جامعه و تأثیرگذاری آن دو بر یکدیگر ادبیات را به صورت آینه‌ای در می‌آورد که اوضاع و احوال اجتماعی در آن بازتاب می‌یابد. این بازتاب به هر میزان و اندازه که باشد، ادبیات را به صورت منبعی در می‌آورد که از تصاویر و آگاهی‌های ارزنده برای بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی سرشار است [۸].

دانش‌نویس جامعه‌شناسی ادبیات به عنوان شاخه‌ای از جامعه‌شناسی، با استفاده از روش‌های دیگر دانش‌های اجتماعی، ارتباط متقابل هنر و مظاهر مختلف زندگی اجتماعی را موضوع مطالعه‌ی خود قرار می‌دهد و به هنگام بررسی در زمینه‌ی خاص ادبیات، به تحلیل محتوای اثر ادبی و جوهر اجتماعی آن تاکید می‌نماید [۹].

به نظر ژان ایوتادیه، «جامعه‌پیش از اثر وجود دارد و مولف را مشروط می‌کند و نویسندگان نیز به بازتاب و بیان جامعه می‌پردازند و جای دگرگون شدن آن است؛ اصالت جامعه‌شناسی ادبیات در برقراری رشتن مناسبات جامعه و اثر ادبی است. جامعه در اثر ادبی وجود دارد و پس از آن اثر وجود خواهد داشت» [۱۰] به نظر لوسین گلدمن نیز که پس از لوکاچ از روشنفکران و پویندگان جامعه‌شناسی ادبیات می‌باشد، اثر ادبی در حکم نوعی آگاهی یافتن جمعی از رهگذر آگاهی فردی است؛ یعنی آگاهی آفریننده‌ی اثر است. آگاهی یافتنی که برای گروه اجتماعی آشکار می‌سازد که در اندیشه و احساس و رفتار خویش - بی آنکه بداند - چه هدفی را دنبال می‌کرده

است. رفتار انسانی همواره پاسخی است به مسائل برخاسته از محیط پیرامون آدمی و این که هدف چنین پاسخی آن است که معنا دار باشد، یعنی موثرترین امکان بقا و پیشرفت را برای فرد یا گروه به نحوی فراهم آورد که با گرایش های درونی آن به غایت سازگار باشد [۱۱].

همین جا باید اشاره گردد که منظور از رویکرد جامعه شناسی ادبیات در این کتاب تأثیرات متقابل جامعه و محیط با مولف و اثر او در یکدیگر است. هر چه جامعه شناسی ادبیات با لوکاج و شاگرد او گلدمن که گرایش های سوسیالیستی داشته اند پیوند خورده و تأثیر پذیری منتقدین سوسیالیست ایران مانند آبنیور و پیروان مکاتب رئالیسم ادبی ایرانی در نیم قرن اخیر از این نگارگر انکار ناپذیر است.

همچنین باید اضافه شود که جامعه شناسی ادبیات به عنوان شاخه ای از دانش جامعه شناسی به عنوان یکی از علوم انسانی است که اخیراً جایگاه خود را در رفتار دانشگاهی باز یافته است و رویکرد آن با نقد جامعه گرایانه که صیغه ای ایدئولوژیک داشته و بر تعهد هنرمند، ضرورت هنر و نفسی فرد گرایی تأکید نموده و بر هراس ادبیات عام و توده ای تکیه دارد و اخیراً نیز مورد تاخت و تاز برخی از منتقدین [۱۲] قرار گرفته، متفاوت است. هدف از این پژوهش تهیه ی مجموعه ای پایایی، روش مند و علمی است تا بتوان به کمک آن به قلمرو بررسی و تحلیل ادبیات در بستر نظرهای جامعه شناختی وارد شد.

در جامعه شناسی، ادبیات را یک نهاد و یک شبکه ی روانی اجتماعی به شمار می آورند. در این صورت بررسی مناسبات و روابط ادبیات با برخی دیگر از نهادها، تاریخ و جلوه های ساختار اجتماعی و کل جامعه ای تواند زمینه ای کمک کننده برای تحلیل های جامعه شناسی به معنای عام و جامعه شناسی ادبیات به معنای ویژه (در این حوزه) باشد [۱۳].

بی‌نویس:

۱- فریدون وحید، جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی، تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، سال ۱۳۸۸ ص ۹۲

۲- لنوولونتال، رویکرد انتقادی در جامعه‌شناسی ادبیات، ترجمه‌ی محمدرضا شادرو، تهران نشر نی: سال ۱۳۸۶ ص ۷۵

۳- حمید عضدانلو، سیاست و بنیان‌های فلسفی اندیشه‌های سیاسی، تهران: نی، سال ۱۳۸۹ ص ۳۷

۴- علی دلاور، روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، چاپ سوم، تهران: ویرایش، سال ۱۳۸۹ ص ۳۷ د. وحید، پیشین، صص ۴۶-۲۹

۶- علی ضیاءالدینی، جامعه‌شناسی در شعر نیمه، تهران: نگاه، سال ۱۳۸۹ صص ۲۱-۲۰

۷- لنوولونتال، پیشین ص ۷۶

۸- فریدون وحید، پیشین، ص ۴

۹- علی اکبر حسن، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، تبریز: فروغ آزادی، سال ۱۳۷۹ ص ۱۵

۱۰- علی اکبر حسن، جامعه‌شناسی ادبیات و بنیان‌گذاران آن در «درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات» گزیده و ترجمه‌ی محمد باقر پوینده، تهران: نقش جهان، چاپ دوم، سال ۱۳۹۰ صص ۸۱-۱۱۲

۱۱- لوسین حسن، روش‌شناسی گرای تکوینی در جامعه‌شناسی ادبیات در «درآمدی بر جامعه‌شناسی

ادبیات» و گزیده‌ی علی محمد باقر پوینده، تهران: نقش جهان، چاپ دوم، سال ۱۳۹۰ صص ۱۹۴-۱۷۳

۱۲- مصطفی صدیقی، نقد و روش ادبی، شیراز: نوید شیراز سال ۱۳۹۰ صص ۲۲۴-۱۹۳. صدیقی در

بحث رویکرد جامعه‌شناسانه در ادبیات، روی دو کتاب تأثیرگذار انگشت‌نهاده است؛ نخست ضرورت

هنر در روند تکامل اجتماعی تألیف ابن‌المکشی، ترجمه‌ی شیروانو و دوم جامعه‌شناسی هنر تألیف

امیرحسین آریانپور و نشان داده است که تقدیمات علی‌اکبر حسن دو و پیروان آنها جنبه‌ای ایدئولوژیک و سیاسی

تبلیغاتی داشته و با جامعه‌شناسی ادبیات به شاخه‌ی علمی است سنجیتی ندارد. همچنین علی اکبر

امینی نیز در کتاب گفتمان ادبیات سیاسی ایرانی و آستانه‌ی دیالاب نظریات مشابهی عنوان نموده

است.

۱۳- فرهنگ ارشاد، کند و کاوی در جامعه‌شناسی ادبیات، تهران: نگاه، سال ۱۳۹۱ ص ۶۳